

W takiej sytuacji na podstawie kan. 1480 § 2 osobę prawną przed sądem reprezentuje ordynariusz (miejscowy bądź personalny) osobiście lub za pośrednictwem innej osoby desygnowanej do spełnienia tego zadania. Może on stawać w sądzie „w imieniu osób, które są pod jego władzą”. W takim wypadku może zaistnieć problem: czy ordynariusz może uczestniczyć w procesie jednocześnie jako „zastępca procesowy” i jako sędzia, jeżeli sprawa toczy się przed jego trybunałem. W celu rozstrzygnięcia tego problemu należy uwzględnić następujące argumenty: a) ordynariusz może stawać w sądzie w imieniu osoby prawnej, która mu podlega, ponieważ zgodnie z prawem jest on wyposażony w kompetencje administracyjne do nadzorowania jej działalności i dlatego ponosi odpowiedzialność prawną za jej działalność; b) w sporze administracyjnym z tytułu nielegalności aktu administracyjnego wydanego przez ordynariusza, np. w sporze o naprawienie szkody wynikłej z nielegalnego aktu administracyjnego, trybunał tego ordynariusza, który jest autorem zaskarżonego aktu administracyjnego, jest absolutnie niekompetentny do rozpatrzenia sprawy w pierwszej instancji. W takich sprawach, w których ordynariusz jest reprezentantem osoby prawnej, kompetencja do rozpatrzenia sprawy w pierwszej instancji przysługuje trybunałowi hierarchicznie wyższemu (por. 1419 § 2).

Rozdział II

PELNOMOCNICY PROCESOWI I ADWOKACI

Obecność pełnomocników i adwokatów w procesach jest jednocześnie zabezpieczająca i problematyczna. Zabezpieczenie wynika z wiedzy, jaką posiadają jako eksperci, co jest ich obowiązkiem zawodowym. Jest to zabezpieczenie dla strony, która czuje się chroniona i wspomagana. Jest to również zabezpieczenie dla sędziego, a generalnie dla trybunału, który ma zaufanie do biegłości adwokata i pokłada w nim nadzieję, że będzie przez niego wspomagany w poznawaniu strony faktycznej i prawnej oraz że pełnomocnik będzie pośredniczyć między nim a stroną, która zazwyczaj nie jest wyposażona w odpowiednią wiedzę kanoniczną ani w dystans psychologiczny i emocjonalny wobec faktów będących przedmiotem osądzenia. Jednocześnie jest to również problem, dlatego że strona powierza mu swój los, co pociąga za sobą także pewne obciążenie ekonomiczne i zaufanie wobec trybunału. Prawo kanoniczne stara się zachować równowagę między tymi przeciwstawnymi tendencjami i konsekwencjami. Pełnomocnik sądowy jest osobą posiadającą legalne upoważnienie do reprezentowania strony przed sądem. Adwokat zaś jest osobą, która udziela stronie rady, asystuje jej i broni przed sądem. To stawia wymóg znajomości prawa kanonicznego, zwłaszcza prawa procesowego. Normalnie mandat adwokata obejmuje również funkcję pełnomocnika (Comm 10 [1978]

269). Nie wyklucza to możliwości, że adwokat, który nie rezyduje w pobliżu trybunału, prosi innego adwokata, bliżej rezydującego, o pełnienie zadania pełnomocnika (*Codice di Diritto Canonico, a cura della Redazione di Quaderni di Diritto Ecclesiale*, Milano 2001, 1169).

Can. 1481 – § 1. Pars libere potest advocatum et procuratorem sibi constituere; sed praeter casus in §§ 2 et 3 statutos, potest etiam per se ipsa agere et respondere, nisi iudex procuratoris vel advocati ministerium necessarium existimaverit.

§ 2. In iudicio poenali accusatus aut a se constitutum aut a iudice datum semper habere debet advocatum.

§ 3. In iudicio contentioso, si agatur de minoribus aut de iudicio in quo bonum publicum vertitur, exceptis causis matrimonialibus, iudex parti carenti defensorem ex officio constituat.

Kan. 1481 – § 1. Strona może swobodnie ustanowić sobie adwokata i pełnomocnika; lecz, poza wypadkami określonymi w § 2 i 3, może także występować i odpowiadać osobiście, chyba że sędzia uzna posługę pełnomocnika lub adwokata za konieczną.

§ 2. W sprawie karnej oskarżony musi mieć zawsze adwokata albo ustanowionego przez siebie, albo danego przez sędziego.

§ 3. W sprawie spornej, jeżeli chodzi o małoletnich albo o proces dotyczący dobra publicznego, z wyjątkiem spraw małżeńskich, stronie, która nie posiada obrońcy, sędzia ma go mianować z urzędu.

Kanon określa zasady dotyczące konieczności ustanowienia adwokata i pełnomocnika.

1. Zasada ogólna stanowi, iż strona ma prawo uczestniczyć w procesie osobiście bądź za pośrednictwem pełnomocnika lub adwokata, którego sama sobie ustanowi (§ 1), z wyjątkami przewidzianymi w §§ 2 i 3. Zasada ta jest aplikacją w obszarze prawa procesowego podstawowego prawa osoby ludzkiej do obrony swoich praw (por. komentarz do kan. 221 § 1).

Dyspozycja ta jest technicznym zastosowaniem zasady, według której strona posiadająca zdolność prawną ma prawo do postulowania (*ius postulandi*) oraz prawo do osobistej realizacji „wszystkich czynności legalnych, które zapewniają ochronę sądową realną i konkretną – od wniesienia skargi do wydania wyroku”.

Prawo do postulowania logicznie obejmuje zdolność do postulowania (*capacitas postulandi*). To znaczy, że ten, kto posiada prawo do uczestniczenia w sądzie, może bezpośrednio i osobiście wykonywać czynności, do których jest upoważniona strona w procesie. W sytuacji, w której sędzia uzna, że jest to konieczne, wyznaczy stronie pełnomocnika lub adwokata z urzędu.

2. Kan. 1481 § 2 stanowi obowiązek ustanowienia adwokata w sprawach karnych, który może być wybrany przez stronę lub mianowany przez sędziego. Powstaje pytanie, czy ta obligatoryjność ustanowienia adwokata jest wymagana do ważności akt procesowych do tego stopnia, iż zaniedbanie wykonania tego obowiązku przez sędziego powoduje nieważność wyroku. Biorąc pod uwagę dyspozycje kan. 10 i 124, należy dać odpowiedź negatywną, chociaż możliwe jest pociągnięcie sędziego, który zaniedbał wyznaczenie adwokata, do odpowiedzialności i do naprawienia szkody.

3. W § 3 ustawodawca nakłada na sędziego obowiązek ustanowienia obrońcy z urzędu w sprawach spornych, z wyjątkiem spraw małżeńskich, dla strony, która jest małoletnia, albo gdy sprawa dotyczy dobra publicznego. Sprawy małżeńskie wyraźnie są wyjęte spod tej konieczności, dlatego że kan. 1490 nakłada na każdy trybunał obowiązek ustanowienia permanentnego urzędu protektora stron (por. komentarz do kan. 1490).

Zaniedbanie tego obowiązku przez sędziego nie stanowi jednak podstawy do uznania nieważności akt procesowych lub nieważności wyroku.

Can. 1482 – § 1. Unicum sibi quisque potest constituere procuratorem, qui nequit alium sibi substituire, nisi expressa facultas eidem facta fuerit.

§ 2. Quod si tamen, iusta causa suadente, plures ab eodem constituentur, hi ita designentur, ut detur inter ipsos locus praeventioni.

§ 3. Advocati autem plures simul constitui queunt.

Kan. 1482 – § 1. Każdy może sobie ustanowić tylko jednego pełnomocnika, który nie może się zastąpić innym, chyba że otrzymał na to wyraźne upoważnienie.

§ 2. Gdyby jednak dla słusznej przyczyny ktoś ustanowił kilku pełnomocników, powinni oni być tak wyznaczeni, by między nimi miała miejsce prewencja.

§ 3. Można natomiast ustanowić równocześnie kilku adwokatów.

Kanon określa reguły dotyczące liczby pełnomocników i adwokatów w tej samej sprawie.

1. Kanon w § 1 stanowi generalną zasadę, iż strona może ustanowić w tej samej sprawie tylko jednego pełnomocnika. Racja tej reguły jest taka, iż pełnomocnik jest *alter ego* strony procesowej, czyli identyfikuje się z nią. Pełnomocnik nie może ustanowić własną powagą swego zastępcy; może jednak otrzymać od strony upoważnienie do tego, jeżeli zaistnieje słuszna przyczyna.

2. Gdyby jednak zdarzyło się, że z powodu słusznej przyczyny strona ustanowiła sobie kilku pełnomocników, to należy ustalić między nimi prewen-

cję (§ 2). Należy sądzić, iż prewencja między pełnomocnikami winna dotyczyć ich kolejności w dostępie do akt procesowych.

3. Funkcja adwokata jest częściowo inna niż pełnomocnika. Zadaniem adwokata jest asystowanie stronie i bronienie jej przed sądem, dlatego ustawa zezwala stronie na ustanowienie kilku adwokatów w tej samej sprawie (§ 3). Jest tylko jedno przeciwwskazanie, aby strona nie została obciążona zbyt wielkimi kosztami honorariów (kan. 1488 § 1).

Nie ma wątpliwości co do tego, że funkcje adwokata i pełnomocnika mogą być połączone w tej samej osobie fizycznej. Rozumnie należy więc sądzić, iż między pełnomocnikiem i adwokatem mogą zaistnieć konflikty interesów; dlatego rozsądniejsze będzie połączenie obydwu funkcji w tej samej osobie.

Can. 1483 – Procurator et advocatus esse debent aetate maiores et bonae famae; advocatus debet praeterea esse catholicus, nisi Episcopus dioecesanus aliter permittat, et doctor in iure canonico, vel alioquin vere peritus et ab eodem Episcopo approbatus.

Kan. 1483 – Pełnomocnik i adwokat winni być pełnoletni i nienaruszonej sławy. Adwokat ma być ponadto katolikiem, chyba że biskup diecezjalny zezwoli inaczej, doktorem prawa kanonicznego lub skądinąd prawdziwie biegłym i zatwierdzonym przez tegoż biskupa.

Kanon określa minimalne wymagania dotyczące wieku, opinii, religijności i wykształcenia, jakie powinni spełniać kandydaci na urząd pełnomocnika i adwokata przed trybunałem kościelnym.

1. Obaj, tzn. zarówno pełnomocnik, jak i adwokat, powinni być pełnoletni, czyli mieć ukończony osiemnasty rok życia (kan. 97 § 1), i cieszyć się dobrą opinią.

2. Adwokat ponadto powinien:

a) być katolikiem, chyba że ordynariusz uczyni wyjątek *ad casum* ze względu na szczególne okoliczności. Płeć adwokata nie ma jakiegokolwiek znaczenia ze względu na zasadę poszanowania podstawowej równości między wiernymi (por. GS 29; kan. 208);

b) mieć doktorat z prawa kanonicznego lub przynajmniej biegłość w tej dyscyplinie wiedzy, jeżeli nie jest doktorem, ale tylko licencjatem. Należy sądzić, że kandydat na adwokata powinien posiadać odpowiednie sprawdziany wiedzy i doświadczenia, np. świadectwo ukończenia specjalnego kursu dla pracowników sądów kościelnych i odbycia praktyki w sądzie kościelnym;

c) mieć aprobatę biskupa diecezjalnego dla ogółu spraw bądź tylko określonej sprawy. Należy sądzić, że nie potrzeba takiej aprobaty dla adwokatów rotalnych wpisanych na listę. Sponuje się, iż spełniają oni powyższe wymogi (por. art. 47 NRRT). Brak takich wymogów po stronie adwokata, a w szcze-

gólności brak aprobaty ze strony biskupa, stanowi jedną z przyczyn nieważności wyroku (kan. 1620, 6).

Can. 1484 – § 1. Procurator et advocatus antequam munus suscipiant, mandatum authenticum apud tribunal deponere debent.

§ 2. Ad iuris tamen extinctionem impediendam iudex potest procuratorem admittere etiam non exhibito mandato, praestita, si res ferat, idonea cautione; actus autem qualibet vi caret, si intra terminum peremptorium a iudice statuendum, procurator mandatum rite non exhibeat.

Kan. 1484 – § 1. Pełnomocnik i adwokat przed podjęciem zadania powinni złożyć w trybunale autentyczny mandat.

§ 2. By jednak zapobiec wygaśnięciu mandatu, sędzia może dopuścić pełnomocnika nawet bez okazania mandatu, po złożeniu, w razie potrzeby, odpowiednich rękojmi; akt jednak będzie pozbawiony wszelkiej mocy, jeśli w terminie zawitym, wyznaczonym przez sędziego, pełnomocnik nie przedstawi należytego mandatu.

Kanon określa reguły dotyczące obowiązku przedłożenia przez pełnomocnika i adwokata autentycznego mandatu.

1. Na pierwszym miejscu ustawodawca stawia wymóg, aby pełnomocnik i adwokat przed podjęciem swoich czynności przed sądem przedstawili sędziemu autentyczny mandat, czyli zlecenie strony do reprezentowania jej w danej sprawie. Taki mandat ma charakter umowy, w której pełnomocnik lub adwokat zobowiązuje się do wykonania swego zadania z należytą starannością, a mandatariusz zobowiązuje się do uiszczenia legalnego honorarium.

Ażeby taki mandat został zaakceptowany przez sędziego, musi być autentyczny. Jakkolwiek ustawa nie określa sposobu stwierdzenia autentyczności mandatu, należy sądzić, że winien spełniać wymogi formalnej umowy, być sporządzony na piśmie, z podpisami mandatariusza i pełnomocnika lub adwokata, ze wskazaniem miejsca i daty, potwierdzony przez kompetentny autorytet kościelny (notariusza kurii diecezjalnej, notariusza trybunału, proboszcza). Przedłożenie mandatu jest warunkiem otrzymania upoważnienia ze strony kompetentnego organu władzy tego trybunału (ordynariusza miejsca, wikariusza sądowego), w którym toczy się sprawa.

2. W § 2 ustawodawca przewiduje sytuację nadzwyczajną, w której sędzia może dopuścić pełnomocnika do pełnienia czynności sądowych w danej sprawie mimo braku mandatu. Jednakże taką decyzję, pod sankcją wygaśnięcia uprawnień pełnomocnika, sędzia może podjąć tylko pod następującymi warunkami:

a) okazania odpowiednich rękojmi na wypadek zaistnienia ewentualnych szkód;

b) okazania przez pełnomocnika legalnego mandatu przed upływem zawitego terminu, ustalonego przez sędziego.

Can. 1485 – Nisi speciale mandatum habuerit, procurator non potest valide renuntiare actioni, instantiae vel actis iudicialibus, nec transigere, pacisci, compromittere in arbitros et generatim ea agere pro quibus ius requirit mandatum speciale.

Kan. 1485 – Pełnomocnik nie może ważnie zrzec się skargi, instancji albo aktów sądowych ani też zawrzeć ugody, układu, przyrzec, że rozstrzygnięcie sporu nastąpi przez arbitrow, i w ogóle podejmować czynności, dla których prawo domaga się specjalnego mandatu, chyba że otrzymał specjalny mandat.

Kanon określa, jakich czynności z reguły nie może podejmować pełnomocnik (nie tylko adwokat) bez specjalnego mandatu.

Kanon ten zabrania mu podejmowania takich samych czynności, jakich zabrania kan. 1662 KPK 17, z wyjątkiem składania przysięgi z tej racji, że przysięga nie jest już środkiem dowodowym (Comm 10 [1970] 271).

Jakkolwiek pełnomocnik jest reprezentantem strony, ustawodawca stanowi, iż do podejmowania czynności większej wagi nie wystarczy mu mandat ogólny, ale konieczny jest mandat specjalny. Nie może on więc bez specjalnego mandatu: ważnie zrzec się skargi, instancji lub czynności sądowych (kan. 1524–1525), zawrzeć ugody, układu lub kompromisu arbitrażowego (kan. 1713–1716). Racją tych ograniczeń jest maksymalna ochrona praw strony procesowej.

Can. 1486 – § 1. Ut procuratoris vel advocati remotio effectum sortiatur, necesse est ipsis intimetur, et, si lis iam contestata fuerit, iudex et adversa pars certiores facti sint de remotione.

§ 2. Lata definitiva sententia, ius et officium appellandi, si mandans non renuat, procuratori manet.

Kan. 1486 – § 1. Ażeby usunięcie pełnomocnika lub adwokata osiągnęło skutek, musi im być podane do wiadomości, a jeśli nastąpiło już zawiązanie sporu, należy o usunięciu zawiadomić sędziego i stronę przeciwną.

§ 2. Po wydaniu ostatecznego wyroku prawo i obowiązek apelacji, jeśli zleceniodawca się nie sprzeciwia, należy do pełnomocnika.

Kanon określa reguły odwołania mandatu pełnomocnikowi lub adwokatowi. Strona procesowa może nie tylko swobodnie ustanowić pełnomocnika, ale również swobodnie odwołać udzielony mu mandat, gdy straci do niego

zaufanie lub z innej przyczyny. Ażeby odwołanie mandatu osiągnęło swój skutek, muszą być zachowane następujące warunki:

1. strona o odwołaniu mandatu powinna powiadomić pełnomocnika lub adwokata, jak również sędziego trybunału, przed którym ma toczyć się sprawa;

2. jeśli nastąpiło już zawiązanie sporu, należy powiadomić drugą stronę i sędziego trybunału, dlatego że odwołanie mandatu powoduje zawieszenie instancji (kan. 1519 § 1); strona może ustanowić nowego pełnomocnika lub na prośbę strony sędzia może odwołać go z urzędu (kan. 1519 § 2). Ustawowo nie jest wymagane, aby odwołanie mandatu zostało zaakceptowane przez pełnomocnika lub przez sędziego, ani żeby zawierało motywację.

3. Norma zawarta w § 2, która jest dosłownym powtórzeniem § 2 kan. 1664 KPK 17, upoważnia pełnomocnika do złożenia apelacji przeciwko definitywnemu wyrokowi obciążającemu reprezentowaną stronę, jeżeli strona nie jest temu przeciwna. Dyspozycja ta jest obiektywnie uzasadniona, ponieważ prawo stanowi krótki czas na złożenie apelacji, w którym to czasie pełnomocnik lub adwokat winien porozumieć się ze stroną, aby podjąć odpowiednią decyzję w sprawie wniesienia apelacji.

Can. 1487 – Tum procurator tum advocatus possunt a iudice, dato decreto, repelli sive ex officio sive ad instantiam partis, gravi tamen de causa.

Kan. 1487 – Zarówno pełnomocnik, jak i adwokat mogą zostać usunięci przez sędziego dekretem wydanym z urzędu lub na żądanie strony, jednakże na skutek poważnej przyczyny.

Kanon określa reguły odwołania pełnomocnika i adwokata.

1. Zarówno pełnomocnik, jak i adwokat mogą być usunięci przez sędziego za pośrednictwem dekretu, gdy zaistnieją poważne przyczyny. Do takich przyczyn należy zaliczyć wymienione w wykazie zabraniającym wpisania na listę adwokatów, mianowicie: apostazja, utrata dobrego imienia, życie w konkubinacie, zawarcie małżeństwa cywilnego (por. R.L. Burke, *Commentarium de responsione in casu particulari de idoneitate advocatorum qui in unione irregulari vivunt ad patrocinium in causis nullitatis matrimonii exercendum*, *Periodica* 82 [1993] 701–708). Sędzia powinien jednak w tego rodzaju sprawach postępować z wielką ostrożnością, aby nie spowodować obstrukcji po stronie adwokatów.

2. Sędzia może odwołać adwokata na wniosek strony, która udzieliła mu mandatu, czyli na wniosek klienta, np. z powodu zażądania przez adwokata zbyt wysokiego honorarium. Sędzia może także z urzędu odwołać pełnomocnika lub adwokata bądź na wniosek strony przeciwnej, np. z powodu nadużycia swoich zadań na jej szkodę.

Can. 1488 – § 1. Vetatur uterque emere litem, aut sibi de immodico emolumento vel rei litigiosae parte vindicata pacisci. Quae si fecerint, nulla est pactio, et a iudice poterunt poena pecuniaria mulctari. Advocatus praeterea tum ab officio suspendi, tum etiam, si recidivus sit, ab Episcopo, qui tribunali praest, ex albo advocatorum expungi potest.

§ 2. Eodem modo puniri possunt advocati et procuratores qui a competentibus tribunalibus causas, in fraudem legis, subtrahunt ut ab aliis favorabilius definiantur.

Kan. 1488 – § 1. Zabrania się obydwom wykupywać spór albo układać się o wygórowane wynagrodzenie lub o przyznanie części rzeczy spornej. Jeżeliby czegoś takiego dokonali, układ jest nieważny i mogą być ukarani przez sędziego grzywną. Adwokat ponadto może zostać zarówno zawieszony w pełnieniu urzędu, a nawet, gdyby był recydywistą, skreślony z listy adwokatów przez biskupa, który stoi na czele trybunału.

§ 2. W ten sam sposób mogą zostać ukarani adwokaci i pełnomocnicy, którzy omijając ustawę, usuwają sprawy z kompetentnych trybunałów, by przychylniej rozstrzygnąć je przed innymi.

W kan. 1488 ustawodawca stanowi zakazy pod adresem pełnomocników i adwokatów oraz sankcje za ich przekroczenia.

1. W § 1, który jest dosłownie wzięty z kan. 1665 KPK 17, ustawodawca stanowi trzy nadużycia pod sankcją nieważności umowy, sankcji grzywny i zawieszenia w sprawowaniu funkcji, a także skreślenia z listy adwokatów w razie recydywy. Nadużycia, których Kodeks zabrania, są następujące:

a) kupowanie sobie sporu, np. pobieranie od klienta pewnej kwoty pieniędzy za samo przyspieszenie terminu rozprawy;

b) układanie się z klientem o wygórowane wynagrodzenie w stosunku do taryfy honorariów ustalonej przez biskupa diecezjalnego (kan. 1649 § 1, 2) lub konferencję biskupów;

c) układanie się ze stroną o przyznanie mu części rzeczy będącej przedmiotem sporu w razie uzyskania przychylnego wyroku.

2. W § 2, który jest całkowicie nowy w stosunku do KPK 17, ustawodawca stanowi zakaz podstępnego (*in fraude legis*) przenoszenia sprawy z kompetentnego trybunału do innego, który wyda wyrok przychylniejszy dla klienta. Zakaz ten został wprowadzony w celu zapobieżenia nadużyciom, jakie zostały popełnione w latach siedemdziesiątych, a które polegały na przenoszeniu spraw z trybunałów włoskich i hiszpańskich do Afryki i do Stanów Zjednoczonych przy użyciu różnych forteli, np. przez tworzenie sztucznych miejsc zamieszkania stron procesowych. Zjawisko to było przedmiotem interwencji papieża Pawła VI (*Allocuzione alla S. Romana Rota*, 28.01.1978: AAS 70 [1978] 183).

Can. 1489 – *Advocati ac procuratores qui ob dona aut pollicitationes aut quamlibet aliam rationem suum officium prodiderint, a patrocinio exercendo suspendantur, et multa pecuniaria aliisve congruis poenis plectantur.*

Kan. 1489 – Adwokaci i pełnomocnicy, którzy z powodu podarunków lub obietnic albo z jakiegokolwiek innego motywu sprzeniewierzyli się swojemu urzędowi, powinni być ukarani zawieszeniem w wykonywaniu obrony sądowej, a także grzywną lub innymi odpowiednimi karami.

Kan. 1489 dosłownie powtarza tekst kan. 1666 KPK 17. Ustawodawca stanowi, iż adwokaci i pełnomocnicy, którzy popełnili jakieś nadużycia (np. fałszowanie faktów lub przedstawianie fałszywych dokumentów) z powodu podarunków, obietnic lub z innych przyczyn, powinni być ukarani. Ustawa przewiduje wymierzenie im kary fakultatywnej *ferendae sententiae*: zawieszenia w wykonywaniu funkcji obrońcy w sądzie, grzywny lub innej kary odpowiednio do wielkości winy i szkody.

Can. 1490 – *In unoquoque tribunali, quatenus fieri possit, stabiles patroni constituantur, ab ipso tribunali stipendium recipientes, qui munus advocati vel procuratoris in causis praesertim matrimonialibus pro partibus quae eos seligere malint, exercent.*

Kan. 1490 – W każdym trybunale – o ile jest to możliwe – należy ustanowić stałych obrońców, otrzymujących wynagrodzenie od samego trybunału, którzy pełniliby zadania adwokata lub pełnomocnika, przede wszystkim w sprawach małżeńskich, dla stron, które zechcą ich wybrać.

Kanon określa reguły ustanowienia w każdym trybunale obrońców. Kanon ten – całkowicie nowy w stosunku do KPK 17 – zawiera zasady dotyczące:

a) ustanowienia przez biskupa z urzędu stałego patrona (*patronus*), czyli publicznego obrońcy przy każdym trybunale kościelnym, który pełniłby funkcję pełnomocnika lub adwokata stron procesowych. Z użycia przez ustawodawcę formuły „*quatenus fieri possit* – o ile to jest możliwe” wynika, że podjęcie decyzji w tej sprawie nie jest obligatoryjne, ale fakultatywne, czyli ustawodawca pozostawia je roztropnemu uznaniu biskupów diecezjalnych, odpowiedzialnych za funkcjonowanie różnych trybunałów: diecezjalnych, regionalnych lub międzydiecezjalnych przy konferencjach biskupów. Biskupi powinni wziąć pod uwagę zarówno potrzeby, jak i możliwości stosownie do istniejących warunków. Np. warunki polityczne panujące w Polsce po II wojnie światowej w okresie ustroju komunistycznego skłoniły Konferencję Episkopatu Polski do

podjęcia uchwały w sprawie odwołania adwokatom uprawnień do występowania przed trybunałami kościelnymi;

b) formuła kodeksowa „*pro partibus quae eos seligere malint*” wskazuje, że stronom procesowym należy dać możliwość dokonywania wyboru między obrońcą prywatnym i publicznym;

c) obrońcy publiczni (pełnomocnicy lub adwokaci) otrzymują wynagrodzenie za pracę (*stipendium*) od trybunału. Dlatego strona, która dokonała wyboru pełnomocnika lub adwokata spośród obrońców zatrudnionych przy trybunale, winna z tego tytułu wpłacić odpowiednią na ten cel kwotę w kasie trybunału, a nie dawać jej do ręki obrońcy;

d) tam gdzie zostanie ustanowiony obrońca publiczny, zatrudniony przy trybunale, istnieje potrzeba ustanowienia zasad stałych relacji służbowych między nim a trybunałem, wikariuszem biskupim i innymi członkami trybunału. Biskup diecezjalny może je określić w formie odpowiedniego regulaminu.

Tytuł V

SKARGI I ZARZUTY

Skargi stanowią centralne zagadnienie całego prawa procesowego. Od skargi zależy pozycja, jaką zajmują podmioty, cel procesu oraz środki prawne proponowane do jego osiągnięcia. Wobec różnych uprawnień przysługujących podmiotowi, które są statyczne, skarga przedstawia się jako prawo dynamiczne. Skarga jest to uprawnienie przysługujące osobie zwracającej się do kompetentnego trybunału, który powinien udzielić jej pomocy prawnej, przeprowadzić postępowanie lub wymierzyć komuś sankcje. Określenie ścisłej definicji skargi procesowej napotyka poważne trudności. Dlatego współcześni kodyfikatorzy norm prawa procesowego ograniczają się do formalnej systematyzacji skarg procesowych i nie podają określenia pojęcia skargi.

Ustawodawca w KPK 83 nie zignorował znaczenia skargi, chociaż w przeciwieństwie do KPK 17 (kan. 1667–1705) zredukował dotyczące jej regulacje do czterech kanonów (kan. 1491–1495), zachowując tylko ogólne reguły. Trzeba jednak pamiętać, że skarga ma zastosowanie we wszystkich sprawach podległych procedurze kontradykcyjnego procesu, obejmuje także sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa i separacji małżonków, orzeczenia nieważności święceń oraz sprawy sądowno-administracyjne.

Rozdział I
SKARGI I ZARZUTY W OGÓLNOŚCI

Cztery kanony rozdziału I zawierają normy regulujące wnoszenie skarg i zarzutów; dotyczą one tytulariuszy czynnych i biernych, kumulacji skarg i szczególnej formy skargi reprezentującej wzajemność.

Can. 1491 – Quodlibet ius non solum actione munitur, nisi aliud expresse cautum sit, sed etiam exceptione.

Kan. 1491 – Każde prawo jest chronione nie tylko skargą, ale także zarzutem, chyba że wyraźnie zastrzeżono inaczej.

Kan. 1491, będący powtórzeniem normy zawartej w kan. 1667 KPK 17, stanowi ogólną zasadę porządku kanonicznego.

Jeżeli przedmiotem każdego procesu jest spór co do treści roszczeń między podmiotem uprawnienia i podmiotem obowiązku, to z natury rzeczy wynika, iż odpowiedzią na prawo jednego z tych podmiotów do wniesienia skargi może być prawo drugiego z nich do postawienia zarzutu.

Spór może powstać z powodu różnicy w zapatrywaniach co do wzajemnych roszczeń między podmiotem uprawnienia a podmiotem obowiązku, gdy jedna ze stron zwróci się do sądu o pomoc (kan. 1400 § 1, 1).

W sensie przedmiotowym skarga jest środkiem, który ustawa gwarantuje osobie fizycznej lub osobie prawnej dla zachowania swego uprawnienia lub odzyskania go; w sensie podmiotowym skarga oznacza możliwość danej osoby – fizycznej lub prawnej – użycia środka służącego wymienionej wyżej ochronie.

Środkiem, który nowy Kodeks stawia na równi ze skargą, jest zarzut. Jest to jeden ze środków, którego celem jest usunięcie lub odrzucenie, lub zmniejszenie roszczeń powoda.

Celem zarzutu nie jest przeciwstawienie się roszczeniu powoda, jak w przypadku skargi wzajemnej, ale bezpośrednia obrona przed skargą przez zanegowanie podstawy prawnej roszczenia powoda lub prawomocności jego dowodów.

Zarzuty mogą dotyczyć zarówno prawa procesowego, jak i prawa materialnego.

Can. 1492 – § 1. Quaevis actio extinguitur praescriptione ad normam iuris aliove legitimo modo, exceptis actionibus de statu personarum, quae numquam extinguuntur.

§ 2. Exceptio, salvo praescripto can. 1462, semper competit et est suapte natura perpetua.

Kan. 1492 – § 1. Każda skarga wygasa przez przedawnienie zgodnie z normą prawną, albo w inny legalny sposób, z wyjątkiem skarg dotyczących stanu osób, które nigdy nie wygasają.

§ 2. Zarzut, z zachowaniem przepisu kan. 1462, zawsze przysługuje i z natury swej jest wieczysty.

Kan. 1492 zawiera reguły dotyczące wygaśnięcia skargi i wieczystości zarzutu. Jest to syntetyczne ujęcie norm zawartych w kan. 1791–1795 KPK 17.

Przedawnienie skargi oznacza utratę ustawowej ochrony prawa materialnego, czyli utratę uprawnienia na skutek upływu terminu przewidzianego w ustawie. Gdy uprawnienie wygasa, jak w przypadku przedawnienia, jego konsekwencją jest także wygaśnięcie skargi, która je chroniła.

1. Kan. 1492 stawia ogólną regułę, iż każda skarga ulega przedawnieniu, z pewnymi wyjątkami. Mogą więc zdarzyć się takie wypadki, w których prawo materialne podlega wygaśnięciu, mianowicie, gdy pewność prawa przedmiotowego wymaga tego, aby jego ochrona nie trwała ciągle, czyli że prawo to było egzekwowane sądownie tylko w czasie ustalonym ustawowo.

Nie podlegają przedawnieniu skargi dotyczące stanu osób. W ten sposób ustawodawca chroni teologicznie uzasadnione sytuacje osób w Kościele. Nie podlegają więc przedawnieniu skargi sądowe dotyczące przynależności do stanu życia: świeckiego i duchownego, jak również do stanu życia konsekrowanego (por. komentarz do kan. 207). Takimi są skargi dotyczące nie tylko ustalenia faktu przynależności do danego stanu, lecz również ustania przynależności lub zwolnienia od obowiązków wynikających z przynależności do danego stanu (skargi o stwierdzenie nieważności małżeństwa, nieważności święceń, utraty przynależności do stanu duchownego itp.).

2. Kan. 1492 § 2 zawiera normę klasyczną, według której zarzuty z natury są wieczyste, z wyjątkiem tych, które są wymienione w kan. 1462. Racja wieczystości zarzutu jest taka sama jak skargi. Jest to wymóg sprawiedliwości, aby zachowana była zasada równości ochrony prawnej strony powodowej i strony pozwanej.

3. Nowy Kodeks nie stanowi norm właściwych dla przedawnienia w sprawach spornych, lecz odsyła do prawa cywilnego (por. kan. 197–199).

Can. 1493 – Actor pluribus simul actionibus, quae tamen inter se non confligant, sive de eadem re sive de diversis, aliquem convenire potest, si aditi tribunalis competentiam non egrediantur.

Kan. 1493 – Powód może kogoś pozwać równocześnie kilkoma skargami, które jednak nie są sprzeczne, w tej samej lub różnych sprawach, jeśli nie przekraczają kompetencji trybunału, do którego się zwrócił.

W tym samym procesie powód może wnosić różne skargi, które dotyczą: a) tej samej osoby pozwanej; b) różnych tytułów; c) różnych spraw. Np. skarga o stwierdzenie nieważności małżeństwa może być wniesiona z różnych motywów: wykluczenia potomstwa i wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa po stronie żony.

Ustawodawca wyklucza jednak kumulację takich skarg, które są sprzeczne: a) w tej samej sprawie, np. wniesienie skargi o stwierdzenie nieważności małżeństwa jednocześnie z dwóch następujących tytułów: z braku używania rozumu i wykluczenia potomstwa po stronie tej samej osoby; b) w różnych sprawach: gdy powód po uzyskaniu negatywnego wyroku w sprawie z tytułu o wykluczenie potomstwa przez stronę pozwaną, wnosi nową skargę w sprawie stwierdzenia nieważności tego samego małżeństwa z tytułu wykluczenia potomstwa przez tę samą osobę.

Ustawodawca zabrania również kumulacji skarg, które przekraczają kompetencje trybunału. Klasycznym przykładem może być zakaz wnoszenia skargi do trybunału zwyczajnego z tytułu nielegalności aktu administracyjnego. W kan. 1400 § 2 ustawodawca stanowi bowiem, iż roszczeń przeciwko organom władzy hierarchicznej na tle aktu administracyjnego można dochodzić tylko w drodze rekursu hierarchicznego lub skargi do trybunału administracyjnego. Reguły dotyczące usuwania tego rodzaju konfliktów za pomocą skarg i zarzutów określone są w kan. 1668–1700 (por. Comm 11 [1979] 70–81).

Can. 1494 – § 1. Pars conventa potest coram eodem iudice in eodem iudicio contra actorem vel propter causae nexum cum actione principali vel ad submovendam vel ad minuendam actoris petitionem, actionem reconventionalem instituere.

§ 2. Reconventio reconventionis non admittitur.

Kan. 1494 – § 1. Strona pozwana może złożyć wobec tego samego sędziego i w tym samym trybunale przeciw powodowi skargę wzajemną albo z racji łączności sprawy ze skargą główną, albo celem oddalenia lub zmniejszenia roszczenia powoda.

§ 2. Nie dopuszcza się skargi wzajemnej przeciwko skardze wzajemnej.

Pozwany przed sąd na podstawie skargi, w której ktoś twierdzi, że jest tytulariuszem uprawnienia, może podjąć następujące działania: ograniczyć się do negacji roszczenia i przytoczyć dowody przeciwstawne, zgłosić zarzuty, bądź przejść do fazy aktywnej, proponując ze swej strony skargę wzajemną.

1. Motywy uzasadniające wniesienie skargi wzajemnej mogą być takie, że neutralizują skargę powoda lub zmniejszają jej siłę przez związek istniejący między skargą główną i skargą wzajemną. Skarga wzajemna nie neguje prawa powoda do skargi głównej, lecz przeciwstawia mu inne prawo i tym różni się

od zarzutu. Wyróżnia się dwa rodzaje skarg wzajemnych, z których jedno są związane ze sprawą główną, a drugie prowadzą do jej oddalenia lub pomniejszenia ciężaru prawnego.

Pierwszy rodzaj skargi wzajemnej jest nowy, dlatego że w kan. 1690 KPK 17 była tylko o nim wzmianka. Natomiast w KPK 83 ten drugi rodzaj skargi jest nie tylko utrzymany, lecz została dodana jej nowa wersja: skarga wzajemna z racji obiektywnego związku ze sprawą główną. Zatrzymując się na tej nowej wersji skargi wzajemnej, należy wyróżnić w niej dwa elementy konstytutywne:

1) element subiektywny, który stanowią specyficzne osoby, którymi są: powód i pozwany;

2) element obiektywny, którego specyfika obejmuje: *res petita* – rzecz, będącą przedmiotem roszczenia, i *ratio petendi* – rację, czyli tytuł prawny roszczenia.

Skarga wzajemna, aby była obiektywnie związana ze skargą główną, powinna zawierać przynajmniej dwa elementy obiektywne wspólne: *res petita* i tytuł prawny roszczenia, na którym opiera się prośba o rzecz. Przykładem skargi wzajemnej obiektywnie powiązanej ze skargą główną może być następująca sytuacja. Małżonek A prosi o separację z powodu cudzołóstwa popełnionego przez małżonkę B, zaś małżonka B jednocześnie prosi o separację z powodu zaniedbania łoża małżeńskiego przez małżonka A. Nie byłoby skargi wzajemnej obiektywnie związanej, gdyby małżonek A prosił o separację, a małżonka B prosiła o stwierdzenie nieważności małżeństwa. W tym wypadku byłyby dwie skargi oddzielne.

2. W celu ograniczenia możliwości wnoszenia w nieskończoność skarg zarówno przepisy KPK 17 (kan. 1690 § 2), jak i KPK 83 (kan. 1494 § 2) zabraniają wnoszenia skargi wzajemnej przeciwko skardze wzajemnej.

Can. 1495 – Actio reconventionalis proponenda est iudici coram quo actio prior instituta est, licet ad unam causam dumtaxat delegato vel alioquin relative incompetenti.

Kan. 1495 – Skargę wzajemną należy przedstawić sędziemu, wobec którego wniesiono pierwszą skargę, chociażby był delegowany tylko do jednej sprawy albo z innego tytułu był relatywnie niekompetentny.

Kompetentnym do przyjęcia skargi wzajemnej jest sędzia, który jest kompetentny do przyjęcia skargi głównej, nawet jeśli byłby delegatem do jednej sprawy i do jej rozpatrzenia byłby relatywnie niekompetentny. W wypadku niekompetencji relatywnej jego kompetencja zostaje prolongowana lub jego delegacja zostaje poszerzona na mocy prawa, ponieważ jest on kompetentny do sprawy głównej, bądź zgodnie z kan. 1408–1414, bądź przynajmniej nie jest niekompetentny w sposób absolutny zgodnie z taksatywnym wylczeniem

w kan. 1405, lecz jest dotknięty niekompetencją relatywną, tzn. nie cieszy się żadnym z tytułów kompetencji, wymienionych w kan. 1408–1414 (por. kan. 1407 § 2).

Rozdział II

SZCZEGÓLNE SKARGI I ZARZUTY

W rozdziale II w pięciu kanonach (1496–1500) ustawodawca zawarł część tego materiału normatywnego, który w poprzednim Kodeksie znajdował się w dwudziestu ośmiu kanonach (kan. 1672–1700 KPK 17), zamieszczonych w rozdziale I księgi V pod tytułem „*De rei sequestratione et inhibitione exerciti iuris* – Sekwestr rzeczy i zakaz wykonywania prawa”. Natomiast zagadnienia normatywne, które w KPK 17 były uregulowane w innych rozdziałach księgi V, dotyczące szczególnych skarg, zostały zredukowane lub pozostawione kodeksom cywilnym tych państw, na których terytorium Kościół pełni swoją misję.

Skargi, o których traktuje ustawodawca w tym rozdziale, nazywa się skargami petytoryjnymi, czyli zabezpieczającymi, dlatego że zmierzają one do zachowania w stanie integralnym rzeczy lub praw niemajątkowych. Mają charakter pomocniczy. Służą bowiem tylko do stwierdzenia w procesie spornym jednej z przesłanek o charakterze deklaratywnym. Przedmiotem regulacji jest sekwestr rzeczy we właściwym tego słowa znaczeniu i zakaz wykonywania zakwestionowanego prawa. Sekwestr polega na oddaniu rzeczy spornej pod nadzór osoby trzeciej, aby po zakończeniu procesu przekazała ją temu, kto proces wygra. Zakaz wykonywania prawa polega na czasowym powstrzymaniu się od korzystania z zakwestionowanego uprawnienia, które jest sporne.

Can. 1496 – § 1. Qui probabilibus saltem argumentis ostenderit super aliqua re ab alio detenta ius se habere, sibi que damnum imminere nisi res ipsa custodienda tradatur, ius habet obtinendi a iudice eiusdem rei sequestrationem.

§ 2. In similibus rerum adiunctis obtinere potest, ut iuris exercitium alicui inhibeat.

Kan. 1496 – § 1. Kto przynajmniej prawdopodobnymi argumentami wykaże, że posiada prawo do rzeczy przetrzymywanej przez kogoś innego i że zagraża mu szkoda, jeśli sama rzecz nie zostanie przekazana na przechowanie, ma prawo uzyskania od sędziego sekwestru tej rzeczy.

§ 2. W podobnych okolicznościach może uzyskać, aby komuś zakazano wykonywania uprawnienia.

Kan. 1496 dotyczy skargi zabezpieczającej, czyli o sekwestr, którą można posłużyć się w dwóch sytuacjach:

1) gdy dotyczy zagwarantowania jednej osobie prawa do jakiejś rzeczy, która znajduje się we władaniu drugiej osoby (§ 1);

2) gdy dotyczy zagwarantowania jednej osobie jakiegoś prawa, które sobie inna osoba przypisuje (§ 2).

Ustawodawca stawia dwa warunki konieczne do wniesienia skargi o sekwestr: a) *fumus boni iuris*, czyli wykazanie przez wnoszącego skargę przynajmniej prawdopodobnymi argumentami posiadania prawa do rzeczy przetrzymywanej przez kogoś innego; b) wykazanie *periculum in mora*, czyli że może wydarzyć się szkoda, jeśli sama rzecz nie zostanie przekazana na przechowanie.

Doktryna prawa utrzymuje, że sędzia może skargę o udzielenie sekwestru, o której traktuje kan. 1496, rozpatrzyć *ex officio* lub na wniosek strony, zarówno jako sprawę główną, jak również jako sprawę wпадkową (por. M. Lega – V. Bartocetti, *Commentarius in iudicia ecclesiastica iuxta Codicem Iuris Canonici*, I, Roma 1950, 395). Sędzia może ją rozstrzygnąć – po uprzednim wysłuchaniu strony przeciwnej – za pomocą dekretu lub wyroku.

Can. 1497 – § 1. Ad crediti quoque securitatem sequestratio rei admittitur, dummodo de creditoris iure satis constet.

§ 2. Sequestratio extendi potest etiam ad res debitoris quae quolibet titulo apud alias personas reperiantur, et ad debitoris credita.

Kan. 1497 – § 1. Dopuszcza się także sekwestr rzeczy dla zabezpieczenia pożyczki, byleby uprawnienie wierzyciela było wystarczające do stwierdzenia.

§ 2. Sekwestr można rozszerzyć także na rzeczy dłużnika znajdujące się z jakiegokolwiek tytułu u innych osób i na pożyczki dłużnika.

Kanon ten dotyczy innego typu sekwestru, mającego na celu wstrzymanie pobierania kredytu. Doktryna nazywa tę skargę sekwestrem konserwującym, w odróżnieniu od wymienionego w poprzednim kanonie sekwestru sądowego (z kan. 1496 § 1) i sekwestru w niewłaściwym znaczeniu (kan. 1496 § 2). Ustawodawca wyróżnia dwie formy tego sekwestru.

1. Pierwsza z nich polega na dopuszczeniu skargi, która dotyczy sekwestru rzeczy dla zabezpieczenia pożyczki na rzecz wierzyciela. Różnica między normą zawartą w kanonie obecnym i w poprzednim polega na tym, iż skarga petytoryjna nie jest skierowana do tego samego przedmiotu, co skarga główna (jak w kanonie poprzednim), ale dotyczy rzeczy – zazwyczaj ocenianej w pieniądzech – branej w zastępstwie kredytu, który chce się zabezpieczyć. Należy zauważyć, że jest to środek skuteczniejszy od zwykłej kaucji z kan. 1496. Jeśli chodzi o warunki zastosowania takiej skargi, to ustawodawca nie wymaga, by